

«Сейфуллин оқулары – 18: «Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми - практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.II, Ч.III. – Б.183-187

АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ КЕЗІНДЕГІ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫҢ РӨЛІ

Байкенова М., 2 курс студенті

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Аграрлық өндірісті және оның инфрақұрылымын мемлекеттік қолдау елде қалыптасқан агроөнеркәсіптік кешен құрылымындағы тең емес қатынастардан туындады.

Мемлекеттің саясаты ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және АӨК субъектілерін мемлекеттік қолдаумен барынша қамтуды қамтамасыз етуге бағытталған. Осы мақсатты іске асыру үшін мемлекеттік даму бағдарламалары («Қазақстан Республикасының АӨК дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», «Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған бағдарламасы») әзірленді, мемлекеттік қызметті кеңейту бойынша жұмыстар жүргізілуде. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары тікелей кредит беруді кезең-кезеңімен қысқарту және кейіннен АӨК субъектілеріне кредит беру үшін жеке қаржы институттарын (кредиттік серіктестіктер, микроқаржы ұйымдары, екінші деңгейдегі банктер, лизингтік компаниялар) қорландыруды ұлғайту міндетін қояды.

Аграрлық шаруашылық ел экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі бола отырып, үлкен әлеуетке және орасан зор резервтерге ие, бұл ретте қоңыржай климаттық белдеудегі ауыл шаруашылығы дақылдарының іс жүзінде барлық түрлерін өндіреді, сондай-ақ мал шаруашылығы саласын өсіруге әлеуеті бар.

2020 жылы ауданы бойынша әлемде тоғызыншы орын алатын, ел аумағының шамамен 74%-ы ауыл шаруашылығына жарамды. Жан басына шаққандағы егістік жер көлемі бойынша Қазақстан әлемде екінші орынға ие. Тұрғындардың 45%-ға жуығы ауылдық жерлерде тұрады, олардың 8.5 млн-ы жұмыспен қамтылған, 2 млн. ауыл шаруашылығы саласында жұмыс істейді.

Бұл ретте ауыл шаруашылығының ЖІӨ-дегі үлесі 5,3% деңгейінде тұрақтанды, дегенмен 1990 жылы оған елдегі жалпы өнімнің 34%-ы келді. Ауыл шаруашылығындағы жалақы экономика бойынша ең төменгі деңгейде. Қазақстан егіншілік тәуекелді аймағында орналасқан және бұл ретте ауыл шаруашылығын жүргізудің ескірген әдістерін пайдаланады, өндірістің жоғары құбылмалылығы байқалады [1].

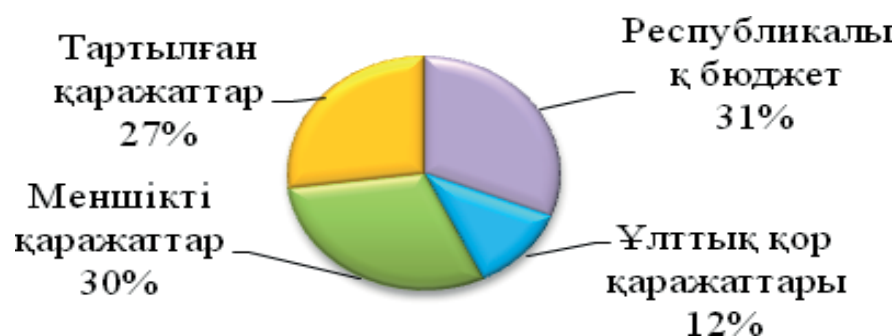
Саладағы ауыл шаруашылығы өндірушілерін дамыту үшін негізгі

проблемалардың бірі қаржы құралдарына қол жеткізу болып қала береді. Бұл фактіні өндірушілердің өздері де, сарапшылар да, халықаралық институттар да растайды. Ауыл шаруашылығы өндірісін және қайта өңдеуді дамыту үшін ынталандыру факторларының бірі субсидиялар түрінде қаржы қаражатын құю болып қала береді.

АӨК субъектілерін қаржыландырумен барынша қамтуды қамтамасыз ету АӨК субъектілері үшін кредиттік ресурстардың қолжетімділігі және екінші деңгейдегі банктердің (ЕДБ), микроқаржы ұйымдарының (МҚҰ), жеке лизингтік компаниялардың (ЛК) және кредиттік серіктестіктердің АӨК қаржыландыру жүйесіне қатысу деңгейін арттыру мәселелерін шешуді талап етеді.

Республиканың агроөнеркәсіптік кешенін қаржыландыру көздері негізінен мемлекеттік бюджет қаражаты, меншікті, тартылған және Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының қаражаты есебінен толықтырылады (1 сурет).

«Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын» ауқымды іске асыруға байланысты 2020 жылы Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін қаржыландыру көздерінің құрылымында республикалық бюджеттің қаражаты ең көп үлес салмақты алады- 31%. Меншікті қаражат үлесіне 30%, тартылған қаражат- 27% және ҚР Ұлттық қорының қаражаты- 12% тиесілі.

Сурет 1 - Қазақстан АӨК қаржыландыру көздері, 2020 ж

Мемлекет ҚР ауыл шаруашылығы министрлігі тұлғасында субсидияларды реттеуші, стратегияларды әзірлеуші, жер иесі және негізгі қаржыландырушы тарап ретінде әрекет ете отырып, АӨК саласындағы ең ірі стейкхолдерлер болып табылады. Сондай-ақ ҚР АӨК дамытуға қатысатын мемлекеттік агенттіктер, квазимемлекеттік кәсіпорындар мен оқу орындары желісінің иесі [2].

Қазақстанда субсидиялар орта есеппен ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің 4-5%-ын құрайды, бұл ДСҰ-ның рұқсат етілген деңгейінен айтарлықтай төмен. Сондай-ақ, біз ЕАЭО бойынша әріптес елдерге жол береміз. 2015 жылы Беларусь Республикасында

«сары себет» деп аталатын субсидиялар көлемі - 1,5 млрд,\$, Ресейде 3,3 млрд.\$ (2 сурет).

Сурет 2 - ҚР-да ауыл шаруашылығын субсидиялауға бөлінген қаражаттар, млн тг

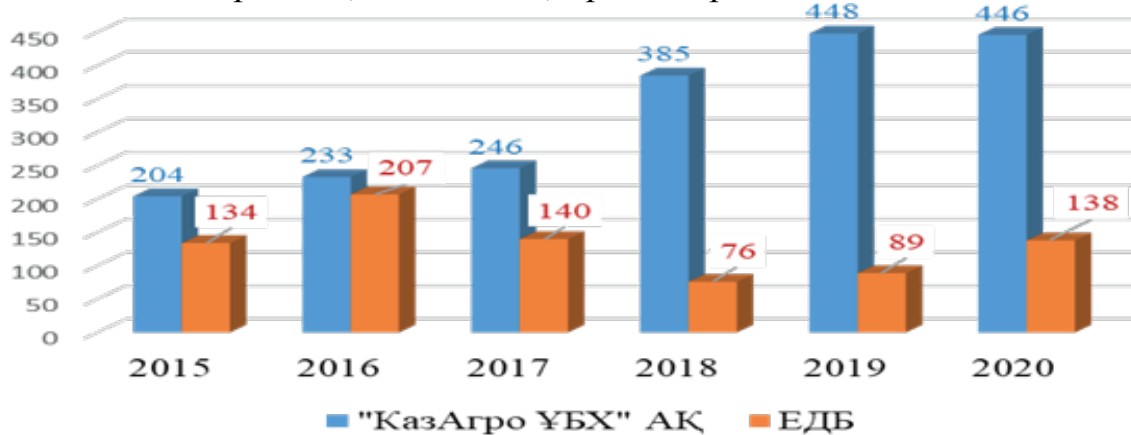
Бүкіл әлемде кәсіпорындарға қаржы ресурстарын беруде артықшылық несиелеу

арқылы қаржыландыруға беріледі. Ауыл шаруашылығын дамыту үшін АӨК субъектілерін кредиттік ресурстармен қамтамасыз ету мәселелерін шешу қажеттілігі туындайды.

Мынадай шаруашылық жүргізуші субъектілер Қазақстанда ауыл шаруашылығын кредиттеудің негізгі көздері болып табылады: бұл «ҚазАгро» Ұлттық басқарушы холдингі» АҚ («ҚазАгро» Холдингі), оның еншілес компаниялары, екінші деңгейдегі банктер (ЕДБ), жеке лизингтік компаниялар, кредиттік кооперативтер және микроқаржы ұйымдары. Бұл жағдайда «ҚазАгро» Холдингі мен ЕДБ негізгі кредиторлар болып табылады (3 сурет).

2015 жылы ұлттық валюта еркін өзгермелі айырбас бағамына көшкеннен және қолжетімді теңгелік өтімділіктің төмендегеннен кейін банктік кредит беру көлемінде күрт құлдырау орын алды.

2015 жылға дейін ЕДБ тарапынан ауыл шаруашылығына кредит беру көлемі «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ берген кредит көлемінен 2-4 есе артық болды. Жыл сайын берілетін банктік кредиттер көлеміндегі ауыл шаруашылығының үлесі 2011 жылғы 7,8 %-дан 2020 жылы 1,1 %-ға дейін төмендеді. 2020 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша саладағы банктік қарыздардың 44 %-дан астамы қысқа мерзімді (1 жылдан аз) кредиттерге тиесілі.

Сурет 3 - Ауыл шаруашылығына «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ мен ЕДБ берген кредит көлемі, млрд теңге

Республиканың ЖІӨ құрылымында ауыл шаруашылығының үлесі 2011 жылдан бастап іс жүзінде сол деңгейде қалып отырғанын атап өту маңызды (2011 жылы – 4,9 %, 2017 жылы – 4,6 %, 2018 жылы – 4,4 %, 2019 жылы – 4,4 %, 2020 жылы – 5,3 %). Көрсетілген деректер саланың ЕДБ тарапынан айтарлықтай жете қаржыландырылмайтынын айғақтайды.

Макроэкономикалық факторлардан басқа, ауыл шаруашылығына банктік кредит берудің жыл сайынғы көлемінің айтарлықтай төмендеуіне қарыздардың қайтарылмауы және ірі астық холдингтерінің қаржылық жағдайының нашарлауы әсер етті, бұл банк секторының салаға деген сенім деңгейін төмендетті.

Бұдан басқа, ЕДБ тарапынан ауыл шаруашылығын қаржыландырудың өсуін мынадай себептер тежеуде:

1) ішінара талдау әдіснамасының әлсіздігіне және ауыл шаруашылығы жобаларын қаржыландыру тәжірибесінің жетіспеушілігіне негізделген ауыл шаруашылығы өндірісіндегі салалық тәуекелдерді консервативтік бағалау;

2) салалық тәуекелдерді хеджирлеудің пәрменді құралдарының жетіспеуі;

3) ауылдық жерлерде кепілмен қамтамасыз ету өтімділігінің, оның ішінде көптеген АШТӨ үшін негізгі кепіл құралы болып табылатын жер нарығының және жер пайдалану құқықтарының әлсіз дамуымен байланысты төмендігі;

4) өтелу мерзімі ұзақ жобаларды қаржыландыру үшін талап етілетін теңгемен ұзақ мерзімді қорландыру көздерінің жетіспеушілігі [3]

Кесте 1- АӨК субъектілері үшін қаржыландыру қолжетімділігін арттыру жолдары

Мәселелер	Кемшілігі	Шешу жолдары	Нәтижесі
1	2	3	4
Аграрлық қолхаттарды енгізу.	-Көптеген АШТӨ үшін кредиттер мен субсидияларға қолжетімділік төмен дәрежеде.	Электрондық аграрлық қолхаттарды енгізу	Қосымша қаржылық және тауарлық қарыздар сомасының тартылуы
Кредиттік кооперативтер	- Кредиттік серіктестер (КС) үшін үлестерді қабылдап, тиісті қаржылық көрсетілетін қызметтерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін нақты нормалар жоқ.	Кредиттік серіктестіктер туралы заңға өзгерістер енгізу	-КС қатысушыларынан алынған жаңа қаражаттың өңірдің экономикалық айналымына тартылуы; -Жаңа қатысушыларды қабылдау мен қайта тіркеудегі проблема жойылады.
Агросақтандыру	Өсімдік шаруашылығындағы қолданыстағы міндетті сақтандыру жүйесі нарық талаптарына сәйкес келмейді	Сақтандырудың міндетті нысанынан еркін нысанына көшу.	Кредиттерді қолайсыз ауа-райы жағдайлары себебінен дефолт тәуекелінен қорғай отырып, АШТӨ-ның ауылдық қаржыландыруға қолжетімділігінің артуы.
АӨК-ге кредит беруге жеке қаржылық ұйымдарды тарту	АӨК-ге кредит беруге жеке қаржылық ұйымдардың аз қатысуы	Қорландыру, қаржыландыру, жобаларды іріктеу бойынша қаржылық институттарды тарту	Жеке қаржылық ұйымдардың «ұзын» инвестициялық жобаларды қаржыландыру көлемінің өсуі, АӨК-ге ЕДБ қаражатының тартылуы; Ауылдық кредит беруде нарықтық бәсекелестіктің дамуы

2020 жылдың қорытындысы бойынша трансформациялау бағдарламасын іске асыру нәтижесінде мынадай нәтижелерге қол жеткізілді:

- 2020 жылдың ішінде кредит берудің жалпы көлемі 445,7 млрд теңгені құрады (2019 жылы – 448,6 млрд теңге). Салыстырмалы түрде алғанда, ЕДБ меншікті қаражаты және АНК-ның қорландыруы есебінен ауыл шаруашылығын қолдауға 138 млрд теңге бағыттады.

- Жаңа қолдау құралдары енгізілді. Ауыл шаруашылығына банктік кредит беруді ынталандыру мақсатында АШҚҚҚ базасында ЕДБ кредиттеріне кепілдік беру, сондай-ақ ерікті сақтандыру енгізілді, онда АШҚҚҚ сақтандыру сыйлықақысының 50 %-ын субсидиялайды [4].

Мемлекеттік қолдауға және қаржылық қолдауға негізделген АӨК-ті дамыту стратегиясын іске асырудың нәтижесі өңірлік АӨК-нің жұмыс істеу тиімділігін арттыру, ауыл шаруашылығы өндірісінің көлемін ұлғайту және ел халқының тамақ өнімдеріне деген ішкі сұранысын тұрақты қанағаттандыру ғана емес, сондай-ақ тұтастай алғанда кешеннің, оның салаларының, кәсіпорындары мен ауыл адамдарының кірістерін тұрақты ұлғайту болып табылады. Мұның бәрі тұтастай алғанда елдің азық-түлік және әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Коробейников М.М. Финансового-кредитный механизм агропромышленного комплекса. – М.: ТЕИС, МАКСПресс, 2010. – 252 с.
- 2 Ауыл шаруашылығы бойынша статистика. [Электрондық ресурс]- URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/5> (қаралған күні: 20.07.2021)
- 3 «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ - ның 2020-2029 жылдарға арналған Даму стратегиясы. [Электрондық ресурс]- URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000033> (қаралған күні: 20.06.2021)
- 4 Shynar Ramazanova, Nurilya Kuchukova, Gulzay Abdulova, Zhanat Bulakbay, Dametken Zhumanova. FINANCIAL INCENTIVES TO INCREASE EFFICIENCY OF ACTIVITY OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX. Life Science Journal (Thomson Reuters), Volume 7, Number 2, December, 2019, Lithuania. С 1525-1542.

Ғылыми жетекшісі: PhD, Матайбаева Гаухар Аскеровна